

LA FIRA DE SANT PONÇ: PLANTES REMEIERES, CIÈNCIA I SAVIESA POPULAR

1. ANTIRRHINUM TENELLUM.

2. CONVULVULUS VALENTINUS.

Tab. 180.

A. J. Gussone del.

V. L. Gussone sculp.

quatjes, Blets que son especies de Cols, y ne fan beuenda
en quant dura la mayor calor, y tambe ne fan empastre, y
en als polsos. Altres posen en aygua la femēt entera del Pf
espay de vna nit, y donen á beura de aquesta aygua ab Sucr
ros.

Per la febra quartana, ò quotidiana, preneu Saluia de la
almanco de la comuna, Isop, Donzell, Iuliuert, Menta, A
rifolium assenyalat de blanch, y picau ho tot junt ab sut
es grossa que trobaran á la Ximanella, y ab Vinagre lo n
ue poran trobar, y destrempar ho tot plegat, y ne fara peti
res, per aplicarlos als polsos dels braços.

Per aquest matex efecte preneu molledas de dos pans bl
unt que hixen del forn, y posaulos en aquell punt á remu
inagre, despres posarlo á destilar ab vn Alembich, y de ell
areu á beure dos trauessos de dits petits al febros, cerca de
s abans de la febra.

Per la febra tersana pendreu de las rael del Llapatho, es
s posareu ab vi blanch per espay de tres ò quatre hōras, y
reu per vn drap tot, y conseruau ho per espay de dos ò tr
er donarne á beure al malalt vna ò dos hores abans del e
a febra tersana. O feu lo matex ab rael de Plātatje picada ab
quantitats de Vi, y Aygua, ò verament preneu tres ò quatre
ich de Plantatje, ò de Porcellana, ò de Pampinella, y beue
och abans de la febra.

Tal millor y mes efficas remey que alguns troben es beu
a, finch horas abans del exces de la febra dos onfas de such
rana, y encontinent lligar sobre los polsos y plantes dels
n vnguent de Populeo, y de dos drachmas de tela de Ara
exarlo aplicat á les parts fins quel dubio del exces sia pa
uns los donen molt vn vntamēt cōpost de cuchs de terra c
rex de Oca per fregarlosne lo front, y los polsos antes de

Per la febra cotidiana es bo de beure abans del exces del
a Betonica, y Plātatje, ò beure cada mati vna decoctio de

PUBLICACIONS
DE LA RESIDÈNCIA
D'INVESTIGADORS

LA FIRA DE SANT PONÇ:
PLANTES REMEIERES,
CIÈNCIA
I SAVIESA POPULAR

Residència d'Investigadors
CSIC-Generalitat de Catalunya

Barcelona, 1999

A la coberta:

Làmina de l'obra d'Antonio José Cavanilles *Icones et descriptiones plantarum quae aut sponte in Hispania crescunt, aut in hortis hospitandur* (1791-1801). Extreta de José Mª López Piñero, *El grabado en la ciencia hispánica*, CSIC (1987).

A la primera pàgina i a l'última:

Fragments de «Los remeys que deu saber la Mare de Families per las malalties dels seus Familiars». Miquel Agustí, *Llibre dels secrets de agricultura, casa rustica y pastoril* (1617).

Comissari de l'exposició:

Josep Mañà

Amb el suport de:

Ajuntament de Barcelona - Districte de Ciutat Vella

Delegació del CSIC a Catalunya

Institució Milà i Fontanals (CSIC)

Institut Botànic de Barcelona

Agraïments:

Enric Campi, Mn. Jordi Fort, Jaume Josa, Joaquim Martínez,

Josep Montserrat, Anna Omedes i Carme Prats

© ELS AUTORS

Propietat d'aquesta edició:

Residència d'Investigadors CSIC-Generalitat de Catalunya,

carrer Hospital 64, 08001 Barcelona. Tel. 93 443 27 59

Primera edició:

Maig de 1999

Impressió: Grup 4, S. A.

Dipòsit legal: B. 23.735-1999

La Fira de Sant Ponç: plantes remeieres, ciència i saviesa popular

EL MÓN DE LES PLANTES remeieres és un tema apassionant, en el qual conflueixen i s'interaccionen la ciència i la cultura popular. Els tradicionals sabers empírics sobre les virtuts de les herbes han trobat i troben, a hores d'ara, en les aportacions de diverses disciplines científiques, noves perspectives i dimensions més àmplies i enriquidores:

- Les ciències naturals, per mitjà de la botànica, contribueixen a determinar les característiques de les espècies vegetals i han ajudat a reconèixer-les i identificar-les.
- Les ciències químiques, a través de les anàlisis bioquímiques i farmacològiques, permeten analitzar, extreure o sintetitzar els principis actius terapèutics de les plantes remeieres.
- Les ciències socials, gràcies a l'etnologia i a l'etnobotànica, recopilen i estudien els usos terapèutics que els diferents grups humans fan de les plantes, com també les funcions socials i simbòliques de les activitats productives, comercials, mèdiques, etc., que hi estan relacionades i que s'han generat al seu voltant (herbolaris, trementinaires, fires, etc.).

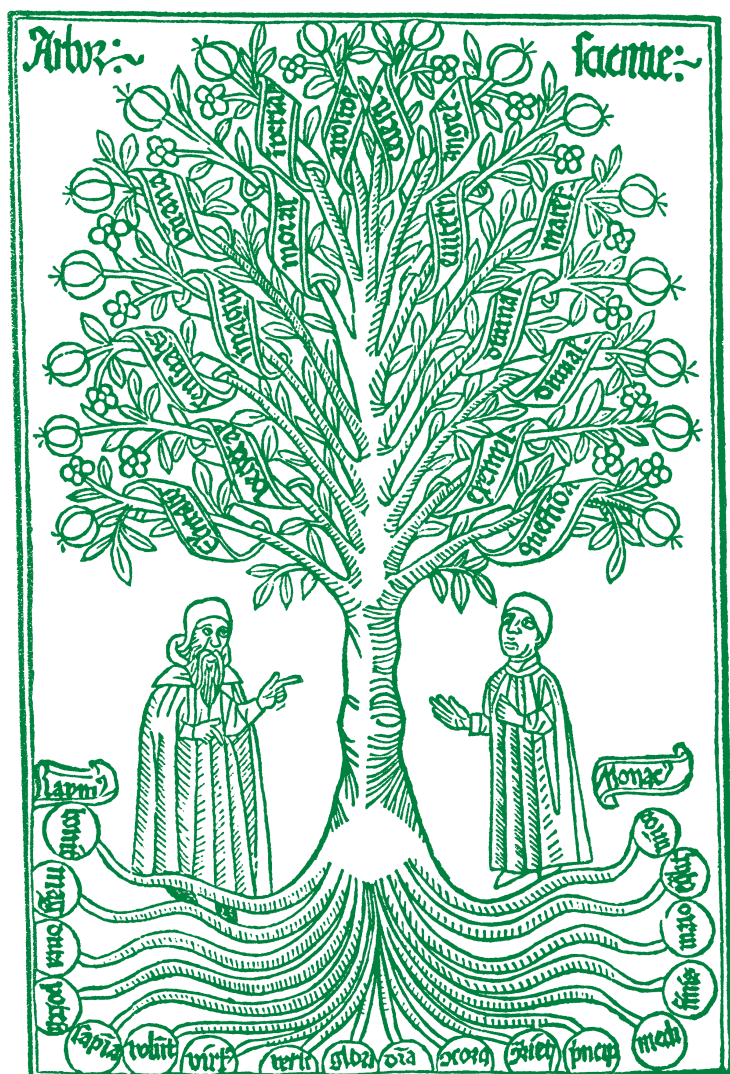
En aquests moments en què, per una banda, hi ha una revalorització de les teràpies naturals i, per l'altra, hi ha el debat sobre noves normatives que posen en qüestió la continuïtat dels herbolaris, el tema de les plantes remeieres té un interès renovat.

La Residència d'Investigadors CSIC-Generalitat de Catalunya, fent-se ressò d'aquesta preocupació i d'aquest debat, i fidel a la seva funció social de divulgar els coneixements científics i de posar-los a l'abast del ciutadà, s'obre a la realitat social del Districte de Ciutat Vella de Barcelona i participa en una exposició sobre la Fira de Sant Ponç, tradicionalment conegu-

da per la parada i la venda d'herbes medicinals, arrops, fruita confitada i productes apícoles. Aquesta publicació que acompanya la mostra vol ser, en definitiva, una aportació que ajudi a copsar i recordar, una vegada més, la importància que les plantes tenen en la nostra vida quotidiana.

LLUÍS CALVO

Director científicocultural de la Residència d'Investigadors

Gravat de l'edició del text llatí de l'Arbre de Ciència,
Pere Posa, Barcelona, 1505.

Les plantes en la nostra vida quotidiana

 I ET PREGUNTEM fins a quin punt la teva vida depèn de les plantes, ens respondràs probablement —si no ens prens per beneïts— que ben poc; potser tindràs presents les fruites i les verdures que menges, les plantes ornamentals i no gaire res més.

Segurament, no t'has deturat a pensar:

- ✱ Que dorms sobre les làmines de fusta de *freixe* d'un somier.
- ✱ Que dus un pijama de *cotó*.
- ✱ Que el sabó que fas servir conté oli d'*oliva*, l'escuma d'afaitar, oli de *coco*; i ambdós, diversos *olis essencials* de plantes, que també es troben a la crema per a la cara, a l'aigua de colònia, als xampús, etc.
- ✱ Que la pasta de dents que utilitzes deu el seu color a la clorofilla, un pigment extret de fulles d'*espinacs* i d'altres plantes, i el seu gust prové del mentol obtingut de la *menta*.
- ✱ Que les teves sabates de mudar han estat adobades emprant galles de *roure* o fulles de *sumac*, i és possible que hagin estat acolorides amb *extractes vegetals*.
- ✱ Que els teus vestits contenen, segurament, una part de *lli* o de *cotó*, i que l'aprest de la camisa o de la brusa es deu, per exemple, a la goma de *tragacant*.
- ✱ Que el teu esmorzar és una veritable explosió de productes vegetals:
 - El sobre de la taula pot ser fet de *fusta* massissa o de conglomerat d'encenalls de fusta, per exemple d'*eucaliptus*.
 - La cel·lofana que embolica les galetes s'obté de la *polpa de fusta*.
 - Les galetes poden ser de farina de *blat*, de *sègol* o de *civada* i han estat farcides de mantega de *cacau* i de cacau en pols.

– Si has optat per les torrades, les has untat, potser, amb confitura de *maduixa*, de *cireres*, de *taronges* amargues... o amb margarina, que és *oli vegetal* hidrogenat.

– Que quan prens *cafè* o *te*, continues entre les plantes; i si t'hi poses sucre, hi afegeixes un producte extret de la *bleda-rave*.

– Que si beus vi, ingereixes most de *raïm* fermentat mitjançant un *llevat*. I que el tap de l'ampolla és fet d'escorça d'*alzina surera*.

– Que cada cop que prens cervesa, consumeixes malt (*ordi* germinat) fermentat mitjançant un *llevat* especial i aromatitzat amb inflorescències femenines de *llúpol*.

– Que el diari que llegeixes —i el full que tens entre les mans— és un trosset d'*arbre* transformat en pasta de cel·lulosa.

– Que si escrius amb ploma, el color negre de la tinta es deu també a les gal·les d'un *roure*.

– Que si prens algun medicament, és força possible que tingui origen *vegetal*.

Oi que no cal continuar per prendre consciència del paper de les plantes en la nostra vida quotidiana?

Per tal de tenir una idea quantitativa de la importància de les plantes en l'economia general d'un país, podem repassar les xifres que donava Duke, fa uns deu anys aproximadament, referides als Estats Units: les importacions van atènyer, en un any, la xifra de 341.000 milions de dòlars, 5.000 dels quals es van gastar en *cafè*, *cacau*, *te* i *espècies*; 4.500 milions en *fruites* i *verdures*; 3.000 milions en begudes, majoritàriament alcohòliques. En *tabac* es gastaren prop de 1.000 milions de dòlars; en *fusta* i *pasta de cel·lulosa* —tot i que els Estats Units en són un dels primers productors mundials— es van invertir 5.000 milions de dòlars; 700 en *granes oleaginoses*; 675 en *olis essencials* i materials afins i 290 en *plantes ornamentals*.

Si has superat l'allau de dades, potser desitjaràs tocar *fusta* per alliberar-te de nosaltres. O potser compraràs un bitllet de loteria a l'administració del *trèvol* de quatre fulles.

I posats en el camp dels símbols, no podem oblidar:

- Els rams de *vesc*, *grèvol*, *avet* o *galzeran* que parem per Nadal.
- Ni el ram de *llorer* o d'*olivera* o el *palmó* de Rams.
- Ni la *rosa* de Sant Jordi.
- Ni la *margarida* que desfullem.

Ara només faltaria que, en preguntar-te com te dius, ens responguessis
Jacint Olivera i Roure o Iris Morera i Romani.

JOSEP VIGO · *Facultat de Biologia. Universitat de Barcelona*
CÈSAR BLANCHÉ · *Facultat de Farmàcia. Universitat de Barcelona*
JOSEP MONTSERRAT · *Institut Botànic de Barcelona*

Despatx d'apotecari medieval.

Les plantes en la cultura tradicional

AVUI ASSISTIM a una nova confrontació entre el concepte de farmàcia i el d'herbolari, motivada pel control de l'aspecte més iniciàtic i misteriós de les plantes: la guarició, la seva actuació com a remei. Es tracta del creixement i el retorn d'unes pràctiques de cultura sanitària en què la interacció entre home i planta és encara física, cordial, sense pèrdua d'integritat, davant de la derivació patent, disseccionadora, de la planta i de la persona, la qual cosa fa que ja no s'identifiquin l'una amb l'altra, ni en la presència ni en la relació. És un retorn del prestigi d'unes pràctiques que havien estat fins fa poc relegades a un nivell de pervivència gairebé supersticiosa pels avenços mèdics.

Però aquest no és l'únic ús de les plantes en unes cultures com les nostres, mediterrànies, que s'han basat en una trilogia alimentària vegetal: l'olivera, el blat i la vinya.

Efectivament, les nostres cultures actuals i les antigues civilitzacions han evolucionat en la interacció i en el coneixement de les plantes, la domesticació de les quals corre ara el perill del desequilibri i el desordre amb la manipulació transgènica.

L'Arbre de la Vida, l'Arbre de la Ciència del Bé i el Mal, omplen les simbologies i les narracions mítiques i formen part dels nostres rituals.

Aquest arbre que arrela en el Cel, el món dels Déus, i fructifica a la casa dels homes, ens porta des de la Festa del Pi de Centelles, o l'antic del Figaró, fins a les cerimònies de benedicció de les palmes, el Diumenge dit de Rams. Les palmes, arbres mantinguts a les fosques, com els antics *mais*, crescuts blancs en l'inframón, que mostren els seus fruits lluminosos i acolorits en l'entrada del camí de la Pasqua.

Les roses de Sant Jordi, celebrant en enramades el pas d'un sant *psicopompo*, que allunya el perill de la mort i fa fructificar les vinyes, els camps de blat i, fins i tot, els ramats.

L'olor de la ginesta precedint les celebracions del Corpus Christi, i les cardelines que guarden les portes de la casa de l'embat de les bruixes.

Com oblidar-nos dels arbres que guarien els trencats i de les herbes que recullen la rosada la nit de Sant Joan, en ple solstici, mentre aprenem que *l'herba de Sant Joan* alegra el cor i allunya la depressió!

I quan veiem la mata d'alfàbrega en el barret dels dansaires de Sant Llorenç d'Ossa, sabem que no podem pensar la nostra cultura sense tenir al costat el vessant vegetal, trenat i teixit en tots els nostres actes. De l'arbre i la soca de Nadal a la toia de la núvia que donarà sort a la noia que l'agafi; dels crisantems de Tots Sants a les farigoles de Divendres Sant o l'esclat de Sant Ponç, que omple el cor d'olors i de textures vegetals el nostre centre històric.

Quan Cels Gomis, l'any 1891, escrivia la seva *Botànica popular*, ens va oferir, del segle XIX, un pomell harmoniós de coneixements i dites populars de les plantes, que ara, al llindar del segle XXI, encara trobem fruitosos d'aprendre. Tant de bo que puguem transmetre a les noves generacions l'equilibri i el respecte a la part de nosaltres que ens arrela més en la vida.

JOSEFINA ROMA

*Departament d'Antropologia Cultural i Història d'Amèrica i Àfrica.
Universitat de Barcelona*

Societat i plantes medicinals

EL PROGRESSIU CREIXEMENT d'un ampli moviment d'opinió pública guiada per un desig de reconciliació amb la natura (la manifestació del qual és l'interès per totes les qüestions relacionades amb la contaminació i els desequilibris del medi ambient i amb l'afany de trobar alternatives per superar aquesta crisi que atempta contra la salut) i en pro d'unes noves formes terapèutiques no agressives per a l'organisme que substitueixin el risc de molts productes de la quimioteràpia de síntesi, ha possibilitat el renaixement de l'interès per la fitoteràpia i el retorn dels antics herbolaris i de les herbes medicinals.

La reflexió entorn d'aquest fenomen experimentat els darrers anys a casa nostra suscita diverses consideracions:

- La necessitat de recuperar, conèixer, inventariar i analitzar, comparativament i críticament, el saber i les tècniques terapèutiques tradicionals, on les herbes remeieres ocupaven un lloc primordial.
- La necessitat de promoure estudis sobre la composició química bàsica i les propietats terapèutiques dels principis actius de la nostra flora medicinal, i endegar una política que en contempli l'aprofitament i la protecció.

A diferència d'altres matèries (el cançoner, les festes, les activitats artesanies diverses, etc.), la tradició de les quals ha estat analitzada i catalogada pels nostres etnògrafs i estudiosos de la cultura popular, l'inventari del saber i de les tècniques terapèutiques tradicionals del nostre poble està per fer. (El valuós treball realitzat per Pius Font i Quer amb la seva actualització del *Dioscórides*, els estudis d'Ignasi Aragó, de David Griñó i del Laboratori d'Etnobotànica de la Facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona, amb Cèsar Blanché i Joan Vallès i els seus deixebles, com també

altres articles i monografies de diversos autors apareguts en publicacions mèdiques i farmacèutiques, són les honroses excepcions i el primer graó per on començar a edificar aquesta tasca urgent i apassionant.) L'exploració científica i comparativa d'aquest material serviria per intentar harmonitzar la medicina «sàvia» amb la medicina popular i tradicional, la dialèctica de les quals és necessària per poder emprar equilibradament en la teràpia les millors aportacions de cadascuna d'elles. Cal situar en aquesta perspectiva la dilucidació de l'espai terapèutic a abastar per les plantes remeieres com a auxiliars de la farmàcia, per desfer malentesos i desmitificar falses panacees dels qui creuen que pel sol fet del retorn a la medicina de les plantes se solucionaran tots els problemes. Actualment, arreu són manifestes la consideració i la valoració creixents que els programes sanitaris i la farmacologia moderna fan de les propietats de les plantes medicinals, moltes d'elles usades des de temps immemorial, ja sigui de manera directa, ja sigui mitjançant l'aprofitament dels principis actius que se'n poden extreure. Els resultats aconseguits aquests darrers anys per les investigacions de les propietats dels olis essencials extrets de la flora remeiera tradicional, per la fitoteràpia i l'aromateràpia, són prou eloqüents. Esmentarem, a tall d'exemple, el gran poder antisèptic, superior al dels productes de síntesi química, de la barreja d'essències de pi, farigola, menta, espígol, romaní, clau i canyella, emprada per a la purificació bacteriològica de l'aire en molts hospitals. És, sobretot, en el camp de la prevenció i del tractament de les malalties corrents i cròniques que la fitoteràpia ha estat cridada de nou a ocupar un lloc important en el futur de la cultura sanitària. Per aquesta raó, caldria vetllar per la qualitat de les herbes i dels productes naturals que ens ofereix el comerç. Pensem en el frau i en els abusos que, sota la moda de les «coses naturals», es cometien. Per exemple: l'adulteració de molta de la mel que avui es ven en el mercat, l'absència de control i de qualitat de les herbes, la manca de coneixements i de preparació de molta gent que s'ha posat darrere el taulell d'un herbolari i que es permet receptar i aconsellar, possiblement amb la més bona fe, etc.

També és palesa la necessitat de protegir espècies de la nostra flora remeiera en perill de desaparèixer a causa de la intensa recollecció a què estan sotmeses, com succeeix, entre altres, amb la genciana groga del Pirineu, molt apreciada per la indústria farmacèutica i usada per a l'elaboració de begudes aperitives. Aquesta protecció caldria fer-la extensiva a molts

indrets hiperfreqüentats, la flora remeiera dels quals està sotmesa a una gran devastació, sovint perquè la ignorància de la manera de collir les plantes fa que se n'impedeixi la regeneració. Aquest programa de salvaguarda s'integra dintre la visió global de planificació i protecció del medi natural, però, per la seva especificitat, mereix un tractament especial. L'objectiu seria divulgar els mitjans que possibilitessin la identificació i el coneixement de la nostra flora remeiera i sensibilitzar de la seva importància pels gaudis i beneficis que ens proporciona.

El conreu de plantes medicinals és una de les alternatives econòmiques per a zones o comarques ermes o en estat de despoblament. Darrerament, s'han fet estudis referents a la qüestió; en aquest sentit, molts dels camps abandonats del Pirineu i d'altres llocs del país podrien adaptar-se i aprofitar-se per a aquesta finalitat. Les experiències realitzades en altres països (la regió del Piemont a Itàlia i la Provença a França) són exemple del que es podria fer. Les necessitats de proveïment de primeres matèries (extractes i olis essencials de plantes aromàtiques i remeieres) de la nostra indústria farmacèutica, perfumista, de begudes aperitives, etc., garantirien la idoneïtat d'aquest aprofitament. Com a anècdota recordarem que actualment molta de la tilla i de la camamilla que venen els nostres herbolaris ens arriba de l'estranger...

Difondre l'estima i el conreu de plantes aromàtiques i medicinals en els nostres camps i jardins seria una cosa ben senzilla de fer i que ens redimiria un xic de la nostàlgia del jardí del Paradís.

JOSEP MAÑÀ
Escola Massana. Barcelona

Què és l'etnobotànica?

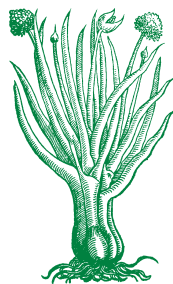
AL LLARG DE LA HISTÒRIA, les comunitats humanes han construït un edifici particular de coneixements sobre les plantes (reconeixement, usos, noms, etc.) que ha servit per satisfer les seves necessitats, en el sentit més ampli de la paraula: alimentació, usos medicinals i industrials, etc.

Les plantes, a més a més, han estat utilitzades per expressar la vida espiritual comunitària; així, el simbolisme associat als vegetals és ben present, des de la nit dels temps, en la cultura humana. En aquest sentit, els usos per a rituals religiosos, màgics, per celebrar esdeveniments familiars o d'altres en són algunes de les mostres més significatives.

Aquests sabers naturals, que al llarg del temps s'han acumulat, han esdevingut un patrimoni cultural de gran importància, patrimoni que és estudiat per una disciplina científica: l'etnobotànica.

L'etnobotànica vol esbrinar l'íntima relació que s'estableix entre la cultura i les plantes; en aquest sentit, la finalitat bàsica de l'etnobotànica és estudiar l'ús que fan les diverses societats de les plantes, tant de les autòctones com de les introduïdes pel contacte cultural.

Els àmbits d'estudi etnobotànics fonamentals que, a hores d'ara, concentren l'atenció dels estudiosos en el nostre país són: plantes alimentoses i cultius tradicionals, plantes aromàtiques i olis essencials, begudes tradicionals i licors fets amb plantes, adobs vegetals i tanins, espècies i condiments, fibres vegetals, explotacions forestals i productes secundaris forestals, plantes medicinals i tòxiques, fustes tradicionals, plantes i cultura immaterial (religió, festa, supersticions...) i plantes tintòries o colorants.

Les idees principals d'aquest text estan extretes de l'article d'EMILIO BLANCO i RAMON MORALES «Etnobotànica», *Revista de Dialectología y Tradiciones Populares*, núm. XLIX, vol. II, Madrid, 1994, pp. 205-219.

L'advocació a Sant Ponç: orígens i història de la Fira de Sant Ponç a Barcelona

EL MÓN VEGETAL ha tingut una presència de primer ordre en la cultura mediterrània i, especialment, en el calendari; molts esdeveniments han tingut com a protagonistes les plantes, les quals, a més a més, han estat utilitzades, a bastament, per guarir les malalties.

Així, era creença comuna i molt estesa en molts països de la Mediterrània, que les roses beneïdes en un determinat dia de la primavera preservaven d'enutjosos paràsits i eren un remei molt útil per guarir molts mals. Sembla que el dia propici per a aquesta cerimònia era el de Sant Ponç, quan, segons la dita popular, «els dies són llargs i bons». Hom tenia molta fe en aquest sant, martiritzat a Cimelea, ciutat del sud de l'actual França, que en temps dels romans era destinada a lloc de repòs per als seus militars. Cimelea —o Cemenelu— és avui la cosmopolita ciutat de Niça; treballs arqueològics han posat al descobert com fou martiritzat el sant, executat per ordre del pretor Valerià, que el va fer arrossegar per un camp ple d'ortigues i el va fer decapitar després de fer-li beure brou de xinxes, aspectes que restaren recollits en uns goigs que li foren dedicats:

Entre els turments que us feren
en què únics es mostraren
xinxes immundes prengueren
i amb lo caldo us les donaren.

El martiri patit per sant Ponç li va valer ser nomenat advocat contra aquests paràsits, ja que, com també es diu en els seus goigs:

Tota herba que és beneïda
el dia de la vostra mort,
lleva a les xinxes la vida,
es quals nos molesten fort.

COBLAS EN ALABANSA DEL GLORIOS SANT PONS.

Sant Pons ohíu los Preberes,
y los vostres reclamants:
mataunos las Cucas Feras,
quens devoran nostras carns.

Foren Gentils vostres Pares,
y de llinatge molt clar,
procurant fer cosas raras
per poder Fillls alcançar:
Anals Deus ab molts veras,
pregavan ab juntas mans, &c.

Ab molta devoció
los llurs temples visitavan,
sempre fent oració
del que ells tant desitjavan,
Sacrificant las Ovellas,
y donant preséts molt grans, &c.

Nostre Deu tant piadós,
encara que fossen tal:
los dona un Pons qual Vos,
refugi de nostres mals:
Obra Deu tals maravellas,
per remey dels Christians, &c.

Lo Dimoni revelá,
de vostra Concepció
al Sacerdot de allá,
dient llur destrucció:
Procurant estas quimeras,
per poder tenir descans, &c.

Del mal Sacerdot Gentil,
pogué vostre Mare ohir,
que aportava un tal Fill,
que llurs Deus ha de destruir:
Y que procurás de veras,
de que morissey abans, &c.

Treballá molt vostra Mare
per poderse abortar,
pero Deu, com à bon Pare,
volgué molt per Vos mirar:
Puix que ab tantas maneras,
vos preservá de sas mans, &c.

✠. Ora pro nobis B. Pontii.

Quant tingueren ja edat,
procuraren vostres Pares,
en que foseu doctrinat
en totes L'etras Humanas:
Tenint ells per verdaderas,
las Escolas dels Pagáns, &c.

Sentireu cantar un dia
al Papa, y Capelláns,
Vespres ab gran melodia,
com fan vuy los Christians:
Escoltareulas de veras,
cortemplant Misteris grans, &c.

Al punt demanáu entrada
en tant Santa unió,
y pues era revelada
la vostra conversió:
Baixá prest un dels Preberes,
desitjant fosseu germáns, &c.

Poncio Papa molt Sant,
vos rebé ab alegria,
puix vos feu participant
de tant Santa Companyia:
Ensenyantvos las primeras
Lleys de nosaltres tocants, &c.

Quant foreu ja batejat,
servireu ab gran temor,
als quius havian guardat
dels Gentils, y sos errors:
Procurant fer gran esmena,
per los vostres pecats tants, &c.

En la Ciutat de Ximena,
patireu vostres torments,
sufrireu per maravella
aquells Olis tant bullents:
La vida molt adeveras
donareu per tenir descans, &c.

Puix ab tanta de manera,
voleu anals Christians:
mataunos las Cucas Feras,
que devoran nostras Carns.

✠. Ut digni efficiamur promissionibus Christi.

OREMUS.

Presta quæsumus Omnipotens Deus: ut qui Beati Pontii Martiris tui natalitia colimus
intercessione ejus in tui nominis amore robaremur. Per Dominum nostrum, &c.

Gerona: En la Estampa de Fermí Nicolau, antes Brò, en la Cort Real.

La devoció mediterrània a sant Ponç s'escampà arreu de la Mediterrània, la qual cosa va fer que se li dediquessin una gran quantitat de temples; en el cas de Catalunya, la seva devoció es manifestà de manera important, i, a més de l'església romànica de Sant Ponç de Corbera, passen de la trentena les esglésies, ermites i oratoris que tenen la seva advocació.

A Barcelona, ja l'any 1223, era adorat a la capella de la Mare de Déu de la Guia, situada prop del Portal Nou i vora el camí del Vallès; un inventari, datat al segle *xvi*, confirmà l'altar dedicat al Sant Patró de les herbes de remei. Quan aquesta església fou enderrocada després de la Guerra de Successió per construir la Ciutadella, la imatge de sant Ponç fou traslladada a l'església de Sant Cugat del Camí o del Rec, del carrer de Carders, que existí fins que fou incendiada l'any 1936.

Es donà el cas que a Sant Cugat del Rec hi havia un altar dedicat a sant Eudald, patró de la vila de Ripoll, la festa del qual se celebrava l'onze de maig. La coincidència en les dates de commemoració d'ambdós sants va ser aprofitada pels herbolaris i els pagesos de la rodalia de Barcelona, que organitzaren una fira per vendre les seves herbes als veïns del barri de Ribera.

L'advocació al sant també era present al barri del Raval des del segle *xvi*; en concret, a la capella de l'Hospital de la Santa Creu hi tenia un altar dedicat; la documentació ha permès confirmar que l'any 1817 ja s'efectuava una benedicció d'herbes en aquesta capella i que s'hi celebrava un ofici al final del qual els infants expòsits de l'Hospital cantaven els goigs del sant.

Cap a final de segle *xix*, la fira s'estenia des del carrer de Jerusalem fins al de la Riera Baixa; al principi del segle *xx*, el consistori municipal va decretar la supressió de totes les fires del barri de Ribera, i, per tant, solament va restar la del Raval, que, amb el temps, ha anat estenent-se per tot el carrer de l'Hospital.

Les abelles, animals sagrats

LA LLEGENDA EXPLICA que, a Banyuls (sud de França), un eixam s'havia instal·lat a l'interior de la imatge d'una Mare de Déu descoberta per un pastor; d'aquesta manera, la Mare de Déu esdevenia, simbòlicament, qui produïa la cera destinada a cremar damunt els altars.

Aquesta llegenda, que es repeteix arreu d'Europa amb les consegüents variacions, va permetre que es creés el culte a la Mare de Déu de les Abelles; a Catalunya, una de les mostres més significatives d'aquest fet es dona a Prades, on es manté el culte a la Mare de Déu de l'Abellera.

Aquests exemples ensenyen la importància de les abelles en la cultura tradicional i cristiana europea; de fet, aquest patronatge de la Verge s'inscriu plenament en el simbolisme teixit pels teòlegs cristians al llarg dels segles: creences i llegendes tradueixen, a la seva manera, la idea que l'abella és a la Verge allò que la cera és al cos de Crist.

D'aquesta manera, les abelles han estat considerades, en la cultura cristiana, com a éssers sagrats per allò que produeixen; en especial, cera i mel. Com diuen els relats populars, la cera «crema per il·luminar l'església», «per als Sants», i és «necessària per al Sant Sacrifici de la Missa». En aquest sentit, les prescripcions canòniques, des de l'alta edat mitjana, deien que cap missa no podia ser celebrada sense que dos ciris, que tinguessin almenys una part de cera d'abella, no il·luminessin els costats de l'altar. Així, els glossadors cristians han justificat aquest ús i han establert un paralelisme entre el consum de la cera i el sacrifici redemptor: el ciri és la imatge mateixa de Crist: «El ble designa l'ànima, la cera designa el cos i la llum la divinitat de Crist.»

Les abelles són uns dels insectes més civilitzats del món animal (les abelles viuen en societat, construeixen abellers, saben estalviar...), però també són uns éssers salvatges, tal com ho demostra el seu comportament en el moment de l'eixamenament (quan les abelles formen un eixam, quan es

Hom diu que a la font on es va trobar la imatge d'aquesta marededéu hi cremava un ciri.

congreguen formant una munió). La seva sociabilitat fa que sigui necessari construir-los «cases», «parlar-hi», i, fins i tot, respectar els seus gustos, de manera que se les ha d'emplaçar no gaire lluny dels llocs on creixen plantes silvestres (les mels més famoses els deuen el seu perfum, i un relat tradicional assegura que Déu va crear el romaní especialment per a les abelles).

Aquesta afinitat entre les abelles i el sagrat permet comprendre per què les abelles, arreu d'Europa, han estat considerades com uns animals sagrats: així, no se les ha d'anomenar *bestiar*, perquè no es pot tractar de la

mateixa manera les bèsties salvatges, o àdhuc els animals domèstics, destinats a donar als homes un profit material, que un insecte que produeix una de les estranyes substàncies dignes de ser sacrificades al cel; un insecte que produeix la cera «necessària per al Sant Sacrifici de la Missa» mereix un tracte diferent.

Aquestes són algunes de les raons per les quals l'apicultura ha estat practicada pels sacerdots, pels ermitans i pels monjos. Els primers cistercencs van ser uns grans apicultors: cal recordar que una de les mels més apreciades a Catalunya s'anomena «mel de sant Bernat», i que aquest sant és un dels patrons de les abelles. De fet, la tradició diu que per ocupar-se de les abelles cal haver estat escollit pel cel i que per apropar-s'hi sense risc és necessari estar en estat de puresa: a Alemanya, Escòcia i algunes regions de França s'afirma que no piquen mai les noies verges...

Aquest conjunt de relats, llegendes i pràctiques ha fet que, al llarg del temps, els productes que produeixen les abelles sempre hagin tingut, a més a més de les seves propietats físiques, una consideració especial en la cultura dels pobles d'Europa, consideració que s'ha mantingut i que ha arribat als nostres dies, en els quals la cera, la mel i el pol·len continuen tenint un especial protagonisme, no solament en els actes litúrgics, sinó també en la vida quotidiana de moltes llars i persones.

Adaptació de l'article de MARIE-ALBERT LLORCA «Plaer del text, plaer dels sentits: les narracions d'origen europees», *Revista d'Etnologia de Catalunya*, núm. 4, Barcelona, febrer de 1994, pp. 80-90.

Editat amb motiu de l'exposició *La Fira de Sant Ponç: plantes remeieres, ciència i saviesa popular*, organitzada per la Residència d'Investigadors CSIC-Generalitat de Catalunya els dies 10-15 de maig de 1999 i celebrada a la Sala d'Exposicions-Llibreria de la Delegació del CSIC a Catalunya, carrer de les Egipcíaques 1-3, de Barcelona.

del donzell, de Ruda clarificat, y begut abans del exces. Lo
plantatge begut ab idromell : vltra de asso lo vntament f
e Escorpits sobre la esquena, y plantes de peus, y palmell
lo front y los polsos vn poch abans del exces : la matexa
e lo Oli de Llorer mesclat ab Ayguardent.

er fer cessar lo dolor de cap que vè de gran calor , conue
e lo front draps banyats ab Ayguaros, ò suc de plantatge ,
Llatuga, Porcellana, y Vinagre, ò batre dos blanchs de ou
arros, y ab estopa ferne frontal, ò rentar lo cap ab aygua t
al sia estada cuyta ab fullas de Sarments , de Salvia , flo
phea, y Rosas, y de la restant aygua rentarsen los peus y ca
cap dol després de auer begut desmafiat se pora fer vn fre
fum, y vapor de vna decoctiõ de cols, ò al pũt q̃ lo cap com
re, conue menjar vna ò dos Pomas, o algunas Ametlles a
ò per aconsolar lo ventrell pendre del pel de la bestia que
a mocegat, ço es beure vn bon Pitxer de vi en dejú.

er la frenesia que proceheix de la febra continua, conue ap
e lo cap del paciẽt los lloms, ò lo fetge entir de vn molto
esch, ò vn Poll, ò Colom vbert per lo mig de la esquena y
l matex lloch.

er despertar lo qui esta opres de gran son, es bo ferlos vn
e Satureja cuyta ab vinagre, ò fer perfum al nas ab ploma
iu, ò de sabates vellas, ò de vnglas de Asa, ò de cabells hur
er fer dormir aquells que estan asatigats de vellar, es mol
s vn frontal de sement de dormidores, jusquiam, llatuga, y
latro ò de llet de dona que nodresca famella , ò ab fulla
a terrestres, pastades ab lo blanc de vn ou.

er conseruar-se de la apoplezia , dit altrament del mal de
(ab tot que los Sants no tenen ni donen mal ningu) es re
s beure per espay de nou dias, cada mati cerca de dos dits
a de Paralizia, ò de Celiandre , ò vfar cada mati per quat
a dias vna pols feta de la sement de la Peonia, escorxa de
portar al coll penjat de la escorxa de la Alzina, ò algun